

Indhold

Forord	7
<i>v/ Niels Henrik Gregersen</i>	
Prolog: Jesus Kristus og klimakrisen	13
Indledning: Kenosis, Kristus og klimakrisen	21
1. De kenotiske historier om Jesus og Gud	47
2. Postmoderne indsigter om klimakrisen	71
3. Guddommelig og menneskelig relationel ontologi...	83
4. Venskabsmodellen: Gud, menneske og verden	99
5. Kristen teologi i lyset af kenosis, theosis og postmodernisme	123
Efterskrift:	
En refleksion over kenosis og kristendom	145
Noter	149
Bibliografi.....	157

Forord

Af Niels Henrik Gregersen

Denne bog er et testamente. Sallie McFague (1933-2019) skrev *Hengivelsens teologi*, mens hun var syg og vidste, at hun snart skulle dø. Hun, der havde skrevet så meget om venskabet, blev selv afhængig af venners hjælp til at få bogen udgivet efter hendes død.

I sit tidlige forfatterskab fra 1980'erne var McFague mest kendt for sit arbejde om lignelser og metaforisk sprog. Billeder er uomgængelige, hvis man skal tale om Gud, når Gud nu ikke er en genstand, som man kan beskrive direkte. En frugt af dette var den indflydelsesrige bog, *Modeller af Gud* (på dansk 1991), hvori McFague taler om Gud som mor, elsker og ven. Men i løbet af 1990'erne blev hun klar over, at sprogets teologi ikke slår til. Hun blev standset af virkeligheden og begyndte nu som teolog at forholde sig til den påtrængende økologiske situation, først med bogen *Klimateologi* (på dansk 2010) og nu med denne vigtige udgivelse, *Hengivelsens teologi*. Sproget er fortsat vigtigt for McFague, men endnu vigtigere er dog

den virkelighed, vi konfronteres med – med og uden sprog. I en økologisk tid skal vi lytte, før vi skal tale.

Sallie McFague har sin helt egen stemme. Hun taler direkte og insisterende om, hvordan overbevisninger har betydning for vores vaner og handlinger. Og hun skriver med en varme og glød, der inddrager læseren og gør os til medtænkere.

I *Hengivelsens teologi* udfoldes en religiøs klimatænkning, der har sit centrum i kristendommens treklang af skabelsestro, Kristustro og troen på livets nyskabelse. Men McFague opsøger også partnere uden for kristendommen. Hun leder nemlig efter de grundmønstre, som findes i kristendommen, og som også kan findes i videnskaben, i buddhismen og i den nyeste økologiske tænkning, selv den mest pessimistiske. Teologien har noget at lære af dem alle.

Inden for videnskaberne holder både fysikken og klimaforskningen fast i det store billede af skabelsens verden som byggende på relationer, snarere end på ting og substanser. Også i evolutionslæren finder McFague en fortælling om, hvorfor afkaldet på vores eget liv er betingelsen for, at nyt liv kan opstå.

På samme måde ser hun en nær sammenhæng mellem buddhismens lære om, at nyt liv altid opstår i relationer, og det kristne billede af Gud som treenig. Gud selv er et netværk af en skænkende skabelse (Faderen), en modtagelse af liv i glæde og selvafkald (Sønnen), og en frisættelse til nyt liv (Ånden). Enhver skabning – planten, dyret og mennesket – tager del i Guds liv, som leves midt iblandt os.

For McFague er kristendommen både en måde at forstå verden på, sammen med andre, og en måde at leve på, som

vi hver især har foran os. Hun vil noget med sin læser, for hun har en etisk vision, der hænger sammen med hendes sans for, hvad de økologiske kriser fortæller os, og hvad kristendom vil sige i det 21. århundrede. *Hengivelsens teologi* tegner det store billede, der viser, at mennesker ikke lever som fritsvævende individer eller isolerede øer. Vi er vævet sammen med hinandens liv, og med de kosmiske processer af liv og død, som omgiver os på alle sider.

Men vi skal altid begynde i skaberværkets livsundere, der viser sig midt i naturens gang og midt i vores nære liv med hinanden. Vi skal først og fremmest glæde os over liv, hengive os til planetens liv, og derefter lære at give afkald, fordi vi selv ikke fylder det hele. Den moderne idé om individet er ved nærmere eftersyn en illusion.

Man har kaldt McFague økofeminist (det gjorde hun også selv), men hendes interesse gælder menneskers dybe relation til hinanden. Og hendes dagorden placerer ikke mennesket uden for naturen, men som infiltreret i naturens processer. Hun bevæger sig med andre ord hinsides en antropocentrisme, der sætter mennesket i centrum, samtidig med at hun er fuldstændig klar over, at klimakrisen er antropogen, dvs. menneskeskabt.

I centrum for alt dette placerer McFague kristendommen. Den engelske titel på bogen er *A New Climate for Christianity*, og det er fra kristendommens centrum i Kristus, at hun i denne bog udfolder sin klimateologi og visionen om, at vi skal lære at blive "venner med naturen". Det kristne bud om næstekærlighed gælder ikke kun det andet menneske i nød, men også naturen, der gisper omkring os. Kristendommen er en kærlighedsreligion, som indebærer en selvopofrelse til fordel for andre, også for de kommende generationer.

Vi lever i en biologisk og økologisk verden, hvor liv og død hænger sammen. Liv er både at tage imod og at give sig selv hen. Vi kan ikke overleve mange sekunder uden at trække vejret ind og ud, og fra top til tå lever vi på naturens ressourcer, også når det gælder vores sjæl og sind. Vi skal derfor forstå, at livet er større end os, og at vi bliver nødt til at give slip, når vi skal dø.

Et grundbegreb i bogen er "kenosis", der betyder både selvudtømmelse og selvhengivelse, og stammer fra Filipperbrevets kapitel 2. McFague ser dette som et grundmønster i Jesus' liv og død. Når kristendommen bekender sig til, at Gud var til stede i Jesus, ja åbenbarede sig i ham, så må man som kristen også sige, at Gud er den, der giver slip på magten for at give sine skabninger plads. Som Jesus var, sådan er Gud. Gud holder sig ikke fornemt uden for verden, men går ind i materiens dyb. Inkarnationen betyder, at Gud selv går ind i kødets verden (ikke kun i menneskets verden), og McFague er her en repræsentant for tanken om en dybdeinkarnation (*deep incarnation*).

Netop sammenhængen mellem glædens livsform og afkaldets livsform står centralt i *Hengivelsens teologi*. Jesus' liv og død var et eksempel på hvedekornets princip, som i Johannesevangeliet (12,24) udtrykkes på den måde, at kornet må falde til jorden og dø for at kunne give frugt for mange andre. McFague genfinder som nævnt spor af denne tænkning i evolutionslæren. Hun er klar over, at evolutionen også er en kamp for egen overlevelse. Hun betegner derfor evolutionen som "semikenotisk", for ingen kan komme udenom, at liv også leves på bekostning af andet liv. Vi kan derfor ikke hente etiske målestokke direkte ud af naturens gang. Men som mennesker må vi være bevidste om vores livsvalg inden for planetens

begrænsede rammer. Det gælder også om at kunne ofre vores eget rastløse begær efter mere og mere.

Økologi betyder egentlig "lære om huset" (*oikos* betyder hus), og her er det vigtigt at følge helt enkle husregler: 1) Tag kun, hvad der tilkommer dig, 2) Ryd op efter dig selv, og 3) Hold huset i god stand til kommende beboere. Disse enkle husregler står i modsætning til den logik, som præger det kapitalistiske samfund, som vi også selv bor i.

I den forstand må kristendommen i dag være en modkulturel bevægelse. Kristus har ikke gjort alting færdigt for os gennem sit liv og død på korset, men han har banet en vej, som vi selv skal følge. Og som vi også kan leve efter, fordi den kenotiske livsform er i pagt med tilværelsens grundmønster.

Hvor glædeligt, at denne bog udkommer netop på et tidspunkt, hvor den økologiske teologi igen er kommet på dagsordenen i Danmark! Her kan nye læsere begynde, og vi har alle meget at lære af McFague.

Niels Henrik Gregersen er professor i systematisk teologi (samtidsteologi) ved Københavns Universitet.

I en periode på over fyrre år har Sallie McFague udgivet otte vægtige bøger på Fortress Press og på den måde forsynet os med en rig arv af tanker, der har udfordret og forandret generationer af læsere. Det er et privilegium, at vi også kan udgive *A New Climate for Christology*, det sidste manuskript fra Sallies hånd inden hendes død.

Tak til Sallies familie for støtten til dette projekt og til Ashley John Moyse for hans hjælp.

Fortress Press

Prolog

Jesus Kristus og klimakrisen

Vores planet er virkelig ved et af sine afgørende "vendepunkter". Hvis vi ikke vågner op, lægger vores forbehold og benægtelser bag os og griber til handling – helhjertet, kenotisk (selvopofrende) handling – vil livet på vores planet blive betydeligt forringet, både for mennesker og for andre livsformer.

Hvordan vi som mennesker vælger at handle er til dels bestemt af, hvordan vi ser os selv og den historie, vi er en del af. Det er med andre ord vigtigt, hvor vi placerer os selv i "tingenes orden", fordi vores overbevisninger har indflydelse på vores handlinger.

Som Annie Dillard siger: "Vi vågner op, hvis vi altså overhovedet vågner, til mysteriet, til rygter om død, til skønhed, til vold ... 'Det virker, som om vi bare er hernede,' som en kvinde sagde til mig for nylig, 'og der er ikke rigtig nogen, der ved hvorfor.'"¹

Svaret på spørgsmålet, om hvorfor vi er her, gør en verden til forskel, i forhold til hvordan vi lever på planeten Jorden. I snart mange hundrede år har mennesker i Vesten forklaret mysteriet med en fortælling, hvor vi står øverst

i planetens rangorden, og alle andre livsformer har til formål at servicere os og være os til nytte. Det er et utilitaristisk, hierarkisk verdensbillede, hvor vi er de eneste subjekter, og alle andre og alt andet er "objekter" til rådighed for os. Dette billede har resulteret i en ensom, død verden som vores "hjem" og en hensygnende, livløs verden som alle andres "hjem". Det betyder også, at fremtiden ser dystert ud for os alle – for mennesker og de milliarder af skabninger, der tjener os. En af konsekvenserne af dette verdensbillede har været en vildtvoksende, ureguleret kapitalisme, som har slået fejl.

Vi har brug for en ny fortælling om, hvem vi er i "tingenes orden". Sådanne fortællinger kan verdens religioner give os, og kristendommen, særligt kenotisk kristendom, tilbyder os en attraktiv, kraftfuld en af slagsen. Nærværende bog er et forsøg på at skitsere hovedtrækkene i den fortælling. Dens vigtigste kendetegn er – som i mange andre religioner – et modkulturelt kald til mennesker om at leve "for andre" som det eneste mulige svar i en verden, der er karakteriseret af at give og modtage, af symbiose og samhørighed, afhængighed af andre, liv og død.

Det, vi ser i evolutionen, er et system, der er kendetegnet ved radikal og total gensidig afhængighed, og det er afspejlet på alle planer af vores planet – også i menneskers selvopofrende (kenotiske) handlinger, som får andre livsformer til at blomstre. Et hvedekorn har ikke opfyldt dets bestemmelse, før det ved at dø forsyner andre med føde. Selvopofrende, altruistisk adfærd ligger i direkte forlængelse af dette hvedekornsprincip, selv om det på det menneskelige plan må være en bevidst beslutning at leve på denne måde.

Religionerne tilvejebringer måder at leve på for men-

nesker – de eneste selvbevidste aktører på jorden – som sikrer vækst og trivsel for *alle*. Det blik på virkeligheden, som religionerne tilbyder, er ikke åndeligt og af en anden verden, men det er en konkret vision for, hvordan vi kan leve på jorden på en retfærdig og bæredygtig måde. Dette perspektiv understreger kristendommen med sin lære om inkarnationen – at Gud er nærværende her og nu. De fleste religioner er ikke optaget af at fortælle mennesker, hvordan de skal flygte fra det smertefulde liv på planeten Jorden. Tværtimod fortæller de os, at den *eneste* gode måde at leve på er at følge planetens "husregler": 1) Tag kun, hvad der tilkommer dig, 2) Ryd op efter dig selv, 3) Hold huset i god stand til kommende beboere. Selv om disse "husregler" kan forekomme indlysende, så indebærer bare det at følge den første, at vi lever efter "den gyldne regel", og det er en alvorlig udfordring for de fleste af os.

Trinitarisk kristendom og naturen har dog et fælles kendetegn – en iboende relationalitet, en indbyrdes forbundethed. På kvanteniveau er forbundetheden mere grundlæggende end eksistensen (substansen): "Jeg relaterer, ergo er jeg." Trinitarisk kristendom siger tilsvarende: Kærligheden mellem "personerne" i Treenigheden indebærer, at den guddommelige forbundethed er central. Det evolutionære perspektiv er grundlæggende protoaltruistisk, idet det rummer principper som at give og at tage, at dele, at indgå i en symbiose, og at udveksle mellem liv og død.

Så både når det gælder naturen og Guds essens (Treenigheden), er indbyrdes forbundethed grundlæggende og central. Det er umuligt for et individ at eksistere alene. Vores position i verden er relationel, på alle niveauer og

på alle måder. Både trinitarisk kristendom og naturen er radikalt relationel.

Evolutionens påstand er, at et hvedekorn ikke bærer frugt, medmindre det dør, og trinitarisk kristendom siger, at det guddommelige liv (og guddommelig kærlighed) er en dans mellem Treenighedens "personer", hvor de giver og modtager. Alt liv og al kærlighed (virkeligheden) følger med andre ord dette mønster af gensidigt behov for at give og modtage. Derfor må den grundlæggende attitude fra den eneste selvbevidste livsform (mennesket) være en radikal daglig taknemlighed. Det betyder, at "tro" kan forstås som villigheden til at føre et fuldstændigt afhængigt, modtagende og givende liv i forhold til Gud og vores medmennesker. I dette paradigme findes der ikke nogen endegyldig position, hvor vi "ejer" os selv eller råder over os selv. Det er en konstant bevægelse, hvor vi modtager liv fra andre og giver det videre. På den måde er det, der sker på det evolutionære plan, en svag afskygning af det eneste sande liv – et mønster, hvor vi giver og modtager, men hvor modtagelsen er mest grundlæggende og kommer først. Vi kan kun give, fordi vi har modtaget alt: hele vores liv og alt, hvad der betyder noget for os.

Jeg vil gerne undersøge, hvordan forskellige syn på kristen frelse enten bidrager til eller er med til at hindre klimakrisen. Er der en forbindelse mellem den måde, vi tænker på, og den måde, vi handler på? Her vil jeg især sætte fokus på en kenotisk fortolkning af kristendommen: den mystiske tanke, at man for at kunne vinde livet må miste det. Korsets vej er at give fuldstændig afkald på alt for igen at kunne modtage liv, virkeligt liv, og derefter give dette liv videre. Livet selv kan vi aldrig lægge beslag på (det er den kristne forståelse af synd). Det meste af

skaberværket lever efter dette princip gennem evolutionsprocessen: Alt dør, så nyt liv kan vokse frem. Det er en konstant, uafbrudt proces, et uendeligt kredsløb: at modtage og give videre. Og man kan altså både iagttage det i evolutionens livs- og dødsacykluser og i Treenighedens kenotiske mønster: Også Gud er denne kærlighedsaktivitet, ikke et væsen af en eller anden slags.

Hvis vi godtager den fortolkning, så må vi mennesker overgive os til denne proces og tro på dens kraft og dens resultater. Men der er ingen garanti for et heldigt udfald, så hvorfor skulle nogen vælge at gøre dét? Fortolkningens påstand er, at der ikke er noget alternativ – vi ville ønske, der var, og vi kæmper hårdt for at finde en sikker strategi, som vi kan "mestre". Vi ønsker ikke at befinde os på Søren Kierkegaards 70.000 favne uden en redningskrans. Og dog. Hvorfor er det alligevel så tiltrækkende? Hvorfor forekommer det som et privilegium at blive inviteret ind i dette liv? Det er ikke et behageligt og trygt liv. Det er et liv på kanten af en redningsflåde (en lille en!). Men hvad nu, hvis det eneste liv er Guds kenotiske liv?

Min argumentation i bogen begynder i introduktionen med en beskrivelse af min tese – hvordan den kenotiske fortælling om Jesus (og Gud) er et brugbart redskab til at hjælpe os med at reagere konstruktivt i forhold til det "vendepunkt", klimakrisen er udtryk for. I første kapitel vil jeg forsøge at gå mere i dybden med kristendommens kenotiske fortælling og sætte den i relation til klimaforandringerne. I andet kapitel vil jeg beskrive nogle indsigter fra postmodernistisk filosofi og dens bidrag til, at vi kan agere på en effektiv måde i forhold til klimakrisen. I tredje kapitel vil jeg forbinde den kristne kenotiske fortælling med indsigterne fra postmodernismen og beskrive

et nyt verdensbillede – *relationel ontologi*. I fjerde kapital vil jeg forsøge at omsætte den relationelle ontologi til praksis – gennem venskabsmodellen og de teologier, som henholdsvis Arthur C. McGill og Richard Kearney har udviklet. Endelig vil jeg i femte kapitel komme med nogle konkluderende bemærkninger om postmodernismens indsigter om klimakrisen, om menneskets rolle i forhold til klimaforandringerne og om Guds rolle som ”håb”.

Som afslutning på denne prolog vil jeg nævne, at bogen ikke fremstiller sit emne systematisk – blandt andet på grund af emnets karakter: Det er vanskeligt, komplekst og nyt for mange af os. Det har været en udfordrende opgave at forbinde evolution, kenotisk kristendom og klimakrise, og jeg har fundet det vigtigt at gentage noget af stoffet undervejs, nærme mig det fra forskellige vinkler og tillade nogle ”flossede hjørner” i argumentationen. Som teolog er jeg ikke ekspert i det verdenssyn, som postmoderne videnskab præsenterer for os. Mit anliggende er at vise, at hvis vi skal inkarnere det postmoderne billede og den kristne tro lige så gennemført i vores liv, som vi gør det med den radikale individualisme (fra det 18. århundrede), inklusive vores religiøse traditioner, må vi gøre langt mere for at adressere et af vores vigtigste ”vendepunkter”, klimakrisen.

Jeg indrømmer gerne, at jeg går efter ”det store billede” – at det er den udgave af det videnskabelige verdensbillede, jeg som teolog bliver nødt til at tage livtag med. Men det er vigtigt for mig, at det billede, jeg beskriver, er korrekt og ikke et produkt af en anden tid. Menneskeskabte klimaforandringer er et fænomen i det 21. århundrede og må håndteres ud fra det syn på virkeligheden, der er det fremherskende i vores tid.